

Ідентифікація фінансового потенціалу домашніх господарств регіону

Показано необхідність поглибленого дослідження фінансів домогосподарств як складової фінансової системи країни. Систематизовано наявні підходи до визначення поняття «фінанси домогосподарств». З урахуванням напрацювань вітчизняних авторів уточнено сутність фінансових ресурсів домогосподарств та фінансового потенціалу домогосподарств регіону.

Ключові слова: фінансова діяльність, домогосподарство, фінанси, ресурси, потенціал, заощадження.

Що кращі умови створюються в країні для виконання домогосподарствами їхніх функцій, то більше фінансових ресурсів домогосподарств активно працює в економіці. Такі умови може створювати лише ефективна система зовнішніх грошових потоків домогосподарств [1]. В Україні фінансова діяльність домогосподарств досі не стала об'єктом належної уваги з боку державних і місцевих органів влади, тому, як на інституціональний сектор економіки, вона є недостатньо формалізованою.

Відсутність системного підходу в регулюванні діяльності домогосподарств в Україні відзначає експерт представництва Всесвітнього банку в Україні, Білорусі та Молдові А. Прігожина. Йдеться про фрагментність президентської Програми економічних реформ 2010 р. Як приклад, що має безпосереднє відношення до формалізації діяльності, зокрема фінансової, домогосподарств, експерт наводить фактичне ігнорування питання щодо доступу населення до альтернативних банківським депозитам способів вкладання грошей: «... немає жодного слова про те, що реально потрібно зробити з інструментарієм фондового ринку і довірою населення до цих інструментів – або потрібно використати державні гарантії, або створювати який-небудь інструментарій, шукати інші форми підвищення довіри». На думку експерта, «фінансовий сектор України не виконує нині належним чином функцію забезпечення стабільного економічного розвитку» [2, с. 7]. Тобто фінансові ресурси домогосподарств й надалі будуть використовуватись неефективно. Передусім не зростатимуть організовані заощадження домогосподарств у регіонах, які беруть активну участь в економічних процесах.

Катастрофічно низький рівень життя населення України не здатний забезпечити необхідний обсяг внутрішніх фінансових ресурсів для розвитку вітчизняної економіки. Про це свідчать дані д.с.н. Т. Петрушиної [3, с. 14], які узагальнюють результати чергового моніторингового дослідження «Українське суспільство – 2010», щорічно виконуваного Інститутом соціології НАН України з 1994 р. Економічну ситуацію в нашій країні як «дуже погану» оцінили 19% населення, як «погану» – 55,9%. Нинішня криза суттєво вплинула на 60,8% населення, катастрофічно – на 18,6%. Двоє з трьох мешканців вимушені скорочувати купівлю речей, кожен другий – продуктів харчування. Сім'ї майже кожного третього опитаного (27,4%) мали випадки з не виплатами заробітної плати, кожного п'ятого – із звільненням з роботи (19,2% опитаних). Складнощі із працевлаштуванням (на будь-яку роботу) мали 57,4% громадян. Тому більше

половини опитаних – 59,1% (що на 20% більше ніж у 2008 р.) відзначили погіршення матеріальних умов проживання своєї сім'ї.

В Україні маємо справу з «занадто глибоким розшаруванням суспільства, аморальним за своєю суттю», – зазначає Т. Петрушина. За даними опитування, 5,5% мешканців іноді жебракують і голодують. 36,6% населення вистачає грошей тільки на продукти харчування, 16% вистачає доходів на все необхідне, крім заощаджень. Тобто в 2010 р. переважна більшість опитаних (96,5%) усі наявні кошти витрачає на виживання і не має можливості робити заощадження [3, с. 14]. Це негативно впливає на розмір фінансових ресурсів домогосподарств і позбавляє економіку нашої країни внутрішніх інвестицій.

Західна економічна наука формуванню і перерозподілу фінансових ресурсів домогосподарств приділяє велику увагу. У розвиток теорії домогосподарств зробили внесок представники різних економічних шкіл. Серед них найбільший вплив на розвиток вітчизняної теорії та методології в цій сфері, відзначають С.І. Юрій, Т.О. Кізіма, мають вчені: Г. Беккер, К. Бюхер, Дж.М. Кейнс, К. Ланкастер, Т. Мальтус, А. Маслоу, Дж. Мінсер, Ф. Мондільяні, П. Самуельсон, Ж.Б. Сей, І. Фішер, М. Фрідман, Т. Шульц. Як зауважує А. Вдовиченко, американські вчені З. Боді та Р. Мертон вказують на те, що фінансова теорія ґрунтується на доктрині, згідно з якою головною функцією фінансової системи є задоволення потреб людей. Будь-які суб'єкти економічної діяльності існують для того, аби сприяти виконанню цієї основної функції [1, с. 70]. Фактично потреби людей – це потреби домогосподарств. Підтвердженням життєздатності такого підходу є провідна роль домогосподарств, яку вони відіграють у фінансах розвинених країн світу.

Попри те, що домашні господарства є інституціональним сектором і надійним джерелом фінансових ресурсів для вітчизняної економіки, нині існують протилежні точки зору наших науковців щодо приналежності домашніх господарств до сфери фінансових відносин. Те, що не всі вітчизняні дослідники вважають за доцільне виділяти фінанси домогосподарств у складі фінансової системи України [4; 5 та ін.], можна, певною мірою, зрозуміти. У радянській фінансовій науці та економічній практиці феномен домогосподарств навіть не розглядався. Але в ринкових умовах у економічній діяльності беруть участь три головні учасники: 1) держава; 2) фінансові та нефінансові корпорації; 3) домогосподарства. Усі суб'єкти господарювання є економічно незалежними. Ринкові трансформації в системі відносин між ними змінили умови життєдіяльності домашніх господарств. Нині домогосподарства самостійно визначають параметри своєї економічної поведінки, несуть майже абсолютну відповідальність за прийняття рішень, зокрема у фінансовій сфері.

Д.е.н., професор С.І. Юрій і к.е.н., доцент Т.О. Кізіма зауважують, що визначення сфери поширення фінансових відносин є дискусійним з погляду на можливість виділення домашніх господарств як самостійного об'єкта дослідження фінансової науки. У своїй статті «Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності» [1] вчені розглядають домогосподарства як важливі суб'єкти економічної діяльності, які необхідно вводити в сферу фінансових відносин. Головними аргументами на користь існування фінансових відносин домогосподарств (фінансів домогосподарств) вони вважають такі:

– Поняття сім'ї та домашнього господарства некоректно ототожнювати. Управлінські структури в домогосподарствах існують, але в кожному з них вони різні. Фінанси домогосподарств потрібно розглядати як сукупність грошових відносин щодо формування й використання фондів коштів.

- Домашні господарства, як й суб'єкти господарювання всіх форм власності, отримують доходи, беручи участь у відтворювальному процесі; їхня участь, як й усіх суб'єктів, у фінансових відносинах сумніву не піддається.
 - Фінансові відносини на рівні домашнього господарства неімперативні, є найменш регламентованими і визначаються необов'язковими для виконання інструкціями та методиками, а багатьма іншими факторами.
 - Фінансові відносини на рівні домогосподарств здійснюють великий вплив на розвиток національної економіки. Тому фінансова наука повинна вивчати дію об'єктивних законів і закономірностей на доходи домогосподарств, власне домогосподарства і різні структури, що здійснюють управління фінансами [2].
- Для ефективного функціонування домогосподарств у сфері фінансових відносин потрібна ідентифікація фінансів домогосподарств як фінансів повноправного сектора вітчизняної економіки.

Таблиця 1

Дослідження наявних підходів до визначення поняття «фінанси домашніх господарств»

Автори	Визначення поняття «фінанси домогосподарств»
С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна та ін. [6, с. 504]	Фінанси домогосподарств – це грошові ресурси, що формуються у громадян країни з доходів, отриманих від трудової діяльності та індивідуальної діяльності, і спрямовуються на відтворення робочої сили і примноження їх власності.
С.І. Юрій, Т.О. Кізіма [1, с. 10]	Фінанси домогосподарств – це сукупність економічних відносин, матеріалізованих у грошових потоках, у які вступають домашні господарства з приводу формування, розподілу й використання фондів коштів з метою задоволення матеріальних і духовних потреб своїх членів
А.М. Бабич, Л.Н. Павлова [7, с. 647]	Фінанси домашніх господарств є одним із елементів фінансової системи. Вони є сукупністю грошових відносин щодо формування й використання сімейних бюджетів.
Г.І. Башнянин [8]	Наголошує на необхідності виокремлення фінансів домогосподарств у складі фінансової системи: фінанси домогосподарств є самостійною сферою фінансової системи, оскільки їм властиві специфічні риси й особливості, яких не мають суб'єкти господарювання – юридичні особи.
О.Д. Василик [9, с. 22]	Розглядає фінансову систему як сукупність ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені, зокрема, у домогосподарств. До децентралізованих ланок фінансової системи, нарівні з фінансами підприємств, зараховує фінанси населення
В.В. Іванов [10, с. 9]	Відносини, пов'язані з формуванням і використанням доходів і витрат населення є сферою фінансових відносин, а саме: отримує свою частку сукупного соціального продукту у формі заробітної плати, підприємницького доходу та інших форм перерозподілу, сплачує податки та інші платежі обов'язкового характеру.
Б.М. Сабанті [5, с. 186; 1, с. 5]	Вважає, що фінанси домашніх господарств не можуть використовуватися як самостійна категорія фінансової науки й бути зарахованими до елементів фінансової системи.
В.М. Опарін [4, с. 88]	Вважає, що фінанси домогосподарств «є об'єктивною реальністю», але «фінанси громадян (сімейні фінанси) не мають організаційних засад і тому не можуть виділятися як окрема сфера чи ланка фінансової системи». На його думку «функціонування кожної ланки фінансової системи забезпечується конкретними фінансовими органами чи інституціями, а стосовно фінансів домогосподарств не передбачено відповідного інституційного забезпечення».

Мета статті полягає в систематизації наявних підходів до визначення поняття «фінанси домогосподарств»; ідентифікації сутності домогосподарств, фінансових ресурсів та фінансового потенціалу домогосподарств як складових фінансової системи регіону.

Дослідження фінансів домогосподарств у регіоні потребує ідентифікації низки понять. Так, нині підмінюються поняття «сімейний бюджет» і «бюджет домогосподарств»; «фінанси громадян», «фінанси населення» та «фінанси домогосподарства» та ін. Використаємо функціональний і ресурсний підходи для уточнення сутності деяких понять у сфері фінансів домогосподарств, необхідних для дослідження їхнього потенціалу в регіоні. Передусім, це поняття «фінанси домогосподарств». Огляд авторських думок, представлений в таблиці 1, свідчить про наявність різних підходів.

Звернемось до визначення фінансів домогосподарств, наданого С.І. Юрієм і Т.О. Кізімою. Вони розглядають домогосподарства як суб'єкти фінансових відносин за специфічними ознаками, що відрізняють фінанси від інших економічних категорій, та уточнюють основні характеристики фінансів домогосподарств (табл. 2).

Надані в таблицях 1-2 характеристики підтверджують, що домогосподарства є безпосередніми учасниками і суб'єктами фінансового ринку. Тому доцільно

Таблиця 2

Сутність та основні характеристики фінансів домогосподарств [1]

Характеристики фінансів домогосподарств	Зміст наданих характеристик
Сутність фінансів домогосподарств	За сутністю фінанси домогосподарств є сукупністю економічних відносин, матеріалізованих у грошових потоках, у які вступають домашні господарства та їх окремі учасники, щодо формування, розподілу й використання фондів коштів. У процесі своєї економічної діяльності домогосподарство формує відповідні грошові фонди, потрібні для досягнення певних цілей, або бере участь у процесі формування, розподілу й використання грошових фондів держави, створених нею з метою забезпечення суспільних потреб.
Фінанси домогосподарств як явище	Фінанси домогосподарств як явище відображають внутрішні і зовнішні грошові потоки (тобто рух коштів) домашніх господарств. Грошовий потік характеризує ступінь фінансової стійкості домогосподарства та його фінансовий потенціал.
Зміст фінансів домогосподарств	Відображають кінцеву мету розподільних і перерозподільних процесів, до яких залучені домашні господарства – формування і використання грошових фондів – фондів споживання і нагромадження. Саме фонди є тією специфічною ознакою, яка відрізняє фінанси від інших економічних категорій.
Форми фінансів домогосподарств	За формою фінанси домогосподарств – це основні елементи, які характеризують рух грошових фондів домашніх господарств, тобто їхні доходи та витрати. Доходи й витрати є матеріальним відображенням фінансових відносин домашніх господарств. Основні джерела доходів домогосподарств – заробітна плата, прибуток, змішаний дохід від підприємницької діяльності, доходи від власності, соціальні допомоги, пенсії, стипендії, спадщина. Основні види витрат домогосподарств – на придбання продовольчих і непродовольчих товарів, оплату комунальних послуг, сплата податків, приріст фінансових активів, добродіяльність тощо.

ідентифікувати домашні господарства з позицій фінансів. Використовуємо підхід В. В. Зимовця, а саме: «ринкові суб'єкти, зацікавлені у розміщенні власних заощаджень, які є первинними донорами грошових фінансових ресурсів на фінансовому ринку і надають заощадження у розпорядження інших осіб» [11, с. 185]. Категорію заощаджень сучасна економічна теорія визначає як ту частину доходу, що не витрачається на поточне споживання [12, с. 23]. З них організовані заощадження домогосподарств є складовою частиною національних заощаджень і внутрішніми фінансовими ресурсами країни (регіону).

Слово «ресурси» (від франц. ressource) означає «наявні запаси, засоби, які використовуються за необхідністю» [13, с. 710]. За визначенням С.В. Мочерного, Я.С. Ларіної та ін., ресурси – це «основні елементи виробничого потенціалу, які перебувають у розпорядженні системи та використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку» [6, с. 238]. На його основі *фінансові ресурси домогосподарств у регіоні ми можемо представити як такі, що є одним з основних елементів виробничого потенціалу регіону, перебувають у розпорядженні економічної (фінансової) системи і використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку регіону.*

На фінансовому ринку грошові ресурси домогосподарств мають форму організованих заощаджень, у той час як готівкові неорганізовані заощадження знаходяться в населення. «Неорганізовані заощадження населення готівкою, що лише потенційно можуть бути конвертовані в організовану форму і виступити ресурсною базою для подальших інвестицій», А. Вдовиченко визначає як «фінансовий потенціал населення» та «внутрішній фінансовий потенціал України». Розвиток фінансових інститутів, зауважує він, сприяє повнішому використанню фінансових ресурсів домогосподарств, тому що фінансовий ринок «абсорбує неорганізовані заощадження населення» [14, с. 147].

Щодо останнього зауваження, важливим є визначення фінансового потенціалу, надане В.С. Свірським, а саме: «Фінансовий потенціал – сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу» [15]. Важливим є акцент на можливостях мобілізації та реалізації фінансового потенціалу наявною системою за певних умов та у визначений період часу. Ці детермінанти визначатимуть, наприклад, ефективність переводу заощаджень домогосподарств у організовану форму.

Звернемось до загального визначення поняття «потенціал», наданого в словнику, а саме: «сукупність усіх коштів, запасів, джерел, які можуть бути використані у випадку необхідності з якоюсь метою» [13, с. 330]. З урахуванням зазначеного у [6; 13-15], можемо розглядати фінансовий потенціал домогосподарств регіону як *сукупність фінансових ресурсів домогосподарств у вигляді заощаджень, різних фінансових інструментів і джерел, які перебувають у розпорядженні економічної (фінансової) системи регіону, можуть бути мобілізовані, накопичені та ефективно використані, у випадку необхідності, з конкретною метою в інтересах регіону та його населення.*

Підвищення рівня фінансового потенціалу домогосподарств залежить від низки чинників (табл. 3).

Нині в Україні втрачається потенціал легальних організованих заощаджень домогосподарств. Велика частина підприємницької активності пересунулася в тінь. Згідно з останніми оцінками спеціалістів, у тіньовому бізнесі перебуває біля 50% економіки України.

«Україні досі не вдалось сповна скористатись своїм великим економічним потенціалом», – відзначає у червні 2010 р. Ханс-Юрген Гаймзет [16]. Цей

Таблиця 3

Можливості країн щодо заощаджень домогосподарств [14]

Характеристики сфери заощаджень	У країнах з високими доходами населення	У країнах з низькими доходами населення
Схильність населення до організованих заощаджень	Є вищою, ніж у країнах із низькими доходами. Накопичення організованих заощаджень	Населення України має схильність до заощаджень
Довіра до фінансових інститутів	Висока	Довіра до фінансових інститутів відсутня, переважають неорганізовані заощадження
Розвиненість фінансового посередництва	Висока	Інститути фінансового посередництва не розвинені
Використання фондів пенсійних накопичень	Більш ефективне використання фондів	Фонди пенсійних накопичень не розвинені. Населення не має грошових коштів для заощаджень

висновок німецького спеціаліста має безпосереднє відношення й до фінансових ресурсів домогосподарств України. Втрачений потенціал організованих заощаджень населення України у легальних організаціях (біля 5 мільйонів українців – «жертви фінансових банкрутств») оцінюють нині як суму збитків на 12 млрд. грн. [17, с. 28]. Тому підвищення ефективності використання заощаджень домогосподарств стає нині провідним напрямком формування внутрішніх ресурсів регіону.

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити, що:

1. В Україні фінансова діяльність домогосподарств не є предметом належної уваги з боку владних структур.
2. Домашні господарства, як ринкові суб'єкти, зацікавлені у розміщенні власних заощаджень, є первинними донорами грошових фінансових ресурсів на фінансовому ринку, надають заощадження у розпорядження інших осіб і формують внутрішні джерела грошових коштів країни (регіону).
3. Фінансові ресурси домогосподарств є одним з основних елементів виробничого потенціалу регіону, перебувають у розпорядженні економічної (фінансової) системи і використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку регіону.
4. Фінансовий потенціал домогосподарств регіону є сукупністю фінансових ресурсів домогосподарств у вигляді неорганізованих заощаджень, різних фінансових інструментів і джерел, які перебувають у розпорядженні економічної (фінансової) системи регіону, можуть бути мобілізовані, накопичені та ефективно використані у разі необхідності з конкретною метою в інтересах регіону та його населення.

Список використаних джерел

1. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізима // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 3-8.
2. Пасочник В., Сколотяный Ю. Реформы в финансовом секторе: В поисках системы координат / В. Пасочник, Ю. Сколотяный // Зеркало недели. – 2010. – №27 (807). – С. 1, 7.

3. Кириченко И. Украинское подобие капитализма: жизнь в эконом-варианте / И. Кириченко // Зеркало недели. – 2010. – № 7(807). – С. 14.
4. Опарін В. М. Фінансова система України: теоретико-методичні аспекти: [монографія] / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 87-88.
5. Сабанти Б. М. О финансах домашних хозяйств: [сб. науч. трудов. Вып. 2] / Б. М. Сабанти ; под ред. Б. М. Сабанти. – СПб. : Изд-во СПб ГУЭФ, 2002. – С. 176-186.
6. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
7. Бабич А. М. Финансы : [учебн.] / А. М. Бабич, Л. Н. Павлова. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. – С. 647.
8. Башнянин Г. І. Фінансова система України : [навч. посіб.] / Г. І. Башнянин // Фінанси України. – 1999. – № 10. – С. 51-54.
9. Василик О. Д. Теорія фінансів: [підручник] / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – С. 22.
10. Финансы: [учебник] / под ред. В. В. Ковальова. – М.: ТК Велби, 2003. – С. 647.
11. Зимовець В. В. Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток: [моногр.] / В. В. Зимовець; Ін-т економіки НАН України. – К., 2003. – 313 с.
12. Ватаманюк О. З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз / О. З. Ватаманюк. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 536 с.
13. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981 – 1984. Т. 3. П-Р, 1983. – 752 с.
14. Вдовиченко А. Реалізація фінансового потенціалу населення: міжнародні зіставлення в контексті інноваційного розвитку / А. Вдовиченко // Наука молоді. – 2009. – № 11. – С. 147-153.
15. Свірський В. С. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади / В. С. Свірський // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4(13). – С. 43-51.
16. Гаймзет Ханс-Юрген. Будущее Украины – европейское / Ханс-Юрген Гаймзет // Зеркало недели. – 2010. – № 6-7 (786-787). – С. 3.
17. Ормоцадзе М. Нахнали краху / М. Ормоцадзе // Фокус. – 2010. – 15 янв. – С. 28-29.

Люткевич О.М. Идентификация финансового потенциала домашних хозяйств региона.

Показана необхідність углибленого дослідження фінансов домохозяйств как составляющей финансовой системы страны. Систематизированы существующие подходы к определению понятия «финансы домохозяйств». С учетом работ отечественных авторов уточнена сущность финансовых ресурсов домохозяйств и финансового потенциала домохозяйств региона.

Ключевые слова: финансовая деятельность, домохозяйство, финансы, ресурсы, потенциал, сбережения.

Liutkevych O.M. Regional Households' Financial Capacity Identification.

The necessity of profound study of household finances as the component of state financial system is stressed. The existing approaches to the definition of household finances are systematized. The essence of household financial resources and financial capacity of regional households is specified taking into account the works of Ukrainian authors.

Keywords: financial activity, household, finances, resources, potential, savings.

Надійшло 18.10.2010 р.